מחווה למר יצחק גנוז

קובץ זה מוקדש בהוקרה עמוקה לחברנו היקר יצחק גנוז,
שערך במסירות רבה את קובץ 'ידע עם' במשך ארבעים וחמש שנים

ובאיחולים להמשך עשייה מחקרית פורה, בריאות ונחת לאורך שנים רבות וטובות!

ידע עם כמפעל חיים: מפגש עם מר יצחק גנוז

שמחה סיאני

יצחק גנוז, יליד 1927, הוא מבוני הארץ, סופר, משורר וחוקר פולקלור, ששימש יותר משני דורות עורך כתב העת 'ידע עם – במה לפולקלור יהודי', ומעל לכל אדם מיוחד במינו. פניתי אליו וביקשתי לשמוע ממנו על תחנות חייו ועל ניסיונו כעורך כתב העת.

יצחק גנוז: עם פטירתו בשנת 1973 של ד"ר יום-טוב לוינסקי ז"ל, מייסדה ומקימה של 'החברה העברית לידע עם' ועורך כתב העת שלה, מוניתי לעורך כתב העת. למעשה, המשכתי את דרכו של לוינסקי בתיעוד, בשימור, במחקר ובפרסום המורשת של קהילות ועדות ישראל, על מנהגיהן והווי קיומן, הפולקלור שלהן ותרבותן, ובעריכת כתבי היד שהגיעו אליי לפרסום.

שמחה סיאני: איך ומתי התעוררה אצלך הזיקה להכיר, ללמוד ולחקור את היצירה העממית היהודית ולהעלות את ערכיה על הכתב?

גנוז: העיירה לידא, בה נולדתי, והערים, הכפרים והקהילות בסביבתה, היוו מרכז תוסס ומושרש של הווי חיים יהודי על כל מרכיביו וזרמיו, והיו ידועות בהיסטוריה היהודית העשירה שלהן. הגדיר זאת יפה הסופר זלמן שניאור ביחס לעיר וילנה:

וילנה, סבתי הגדולה, עיר ואם בישראל,
ירושלים של גלות, נחמת עם-קדם בצפון!
זה שביסך הטלוא, כגג בית-הכנסת הישן,
נעלה בעיני ניניך מכובעי מגדלים מוזהבים.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, תחת שלטונה של פולין, נוסדו ופעלו בעיירה ובאזור מרכזים יהודיים ובהם מוסדות חינוך מפוארים בצביונם העשיר והתוסס.

אבי מורי, משה גנוזוביץ ע"ה, היה יליד העיירה ז'טל הסמוכה לרדין, בה נולד, חי ופעל החפץ חיים זצ"ל. אבא, בוגר ישיבת לידא מייסודו של הרב יצחק יעקב ריינס, היה מורה ולימד בעברית וביידיש, ושירת כחייל בצבא הרוסי בעת מלחמת העולם הראשונה. אי שם, בארון הספרים הדחוק שבבית, היו חבויים כתביו ויומניו ואני, כנער, אהבתי להציץ בהם. כבר בתקופת ילדותי המוקדמת נבט בי הרצון לתעד ולשמר את הווי המשפחה, הקהילה והעיירה. כילד נמשכתי גם לרשום את פרטי משחקינו שבחוץ ולתעד את הפתגמים, האמירות, הסיפורים והבדיחות של אנשי הסביבה.

סיאני: האם נשמרו בידך רשימות אלה?

גנוז: עקב מלחמת העולם השנייה והשואה, הן כמובן אבדו. אך גם בעת הנדודים במחנות העקורים, חידשתי הרגלי זה. זכור לי כי בנמל חיפה, אליו הובלנו בכוח על ידי הבריטים מאניית המעפילים 'אקסודוס' לאניית הגירוש 'אושן ויגור', חיטט החייל הבריטי בתרמילי, שלף משם כמה פנקסים וזרקם לים הפתוח. כנראה ראה בהם סכנה לשלטון הבריטים בארץ. ...

סיאני: מהן מסקנותיך לגבי תפקידך רב השנים כעורך כתב העת 'ידע עם'?

גנוז: האתגר העיקרי של הפולקלור הישראלי הוא לתעד ולשמר את המטען הפולקלורי והמורשת ההיסטורית והתרבותית שאותם הביאו שבטי ישראל ארצה, ואת היצירות בעל-פה של היישוב הוותיק.

ד"ר יום-טוב לוינסקי ז"ל היה נושא הדגל של אתגר זה בזמנו ובתקופתו, בטרם קמו לנו מוסדות עיון ומחקר אקדמאיים. לוינסקי ראה בפולקלור וביצירה העממית היהודית לדורותיה ולענפיה חלק בלתי נפרד מן המורשת ההיסטורית והתרבותית של עם ישראל. עריכתו המקצועית ועבודתו המתמשכת היוו את החוט המקשר בין מיטב החוקרים והכותבים אשר תרמו לכתב העת לאורך השנים. אילולא המרץ הרב שאותו השקיע בליקוט החומר ובדרבון המשתתפים הרבים לתעד ולפרסם את מחקריהם, זכרם וקיומם של מנהגים יהודיים רבים היו עלולים להיעלם מהעולם. המנהגים כוללים את כל מעגלי החיים, כגון: לידה, נישואין, אבל, רפואה עממית, תרבות לשונית, חיים שלאחר המוות, ספרות עממית ומסורות רבות נוספות. כל נושא שהעלה לוינסקי על הכתב בקבצי 'ידע עם', ירד לעומקו ולהסתעפויותיו.

בכרך ל-לא (תשס"ו, 2005), נכלל מפתח כללי של כל כרכי כתב העת, החל מהופעתו הראשונה בשנת תש"ח, 1948. המפתח כולל כ-1,200 מאמרים ורשימות בתחום הפולקלור היהודי, ושירי עם בלוויית תווים ותמונות. הוא כולל שני מדורים: מפתח מחברים ומפתח נושאים. מפתח זה משקף את המספר הרב של המחברים ואת שפע הנושאים בתחומי הפולקלור היהודי והיצירה היהודית העממית שבהם הם עסקו. המפתח נערך על ידי ד"ר מיכאל ריגלר מהספרייה הלאומית בירושלים ונמצא בשימוש על ידי חוקרים, מרצים, מורים ותלמידים העוסקים בתחומים אלה.

זכינו והמחברים הרבים שפרסמו את מחקריהם בקבצי 'ידע עם' במשך שנים רבות היו אנשים מקצועיים ומלומדים מהשורה הראשונה שהעשירו את הקבצים בידיעותיהם הרבות ובמסירותם לתחומי עניינם. בהזדמנות זו, ברצוני להודות לכולם ולהביע תקווה שימשיכו להעשיר את 'ידע עם' גם בעתיד ושכתב העת ימשיך להוות אבן שואבת לדורות לחוקרי הפולקלור היהודי ולשוחריו. ברוכים תהיו!